

DOĞU TÜRKİSTAN SİBE TOPLUMUNUN TARİHİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER*

Paula HAAS

Özet

Bu çalışmada , Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde azınlık olarak yaşayan Sibe toplumunun kökeninden günümüze kadar tarihi ele alınmaktadır. Bu bağlamda Sibe toplumunun kökenine dair çeşitli hipotezler üzerinde durulmakta, özellikle de Mançu hanedanıyla olan ilişkisi ve Sibelerin Doğu Türkistan'ın yerleştirilmeleri konusunda yoğunlaşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sibe toplumu, Mançu, Çin, Doğu Türkistan, azınlık

Some Considerations on the Sibe People of the Eastern Turkistan

Abstract

The article traces the history of the Sibe people, an ethnic minority in the People's Republic of China, from their origin until today. Beginning from the discussion of the different hypotheses concerning the ancestors of today's Sibe, author then focuses on their relationship with the Manchu and the Manchu dynasty, their integration in the Banner System and the transfer of one part of the sibe population into the Eastern Turkistan, which had a determining impact on the present situation of the Sibe community.

Key words: Sibe People, Manchu, China, Eastern Turkistan, minority.

Sibe topluluğu bugün Çin Halk Cumhuriyetinde yaşayan 55 etnik azınlıktan biridir. 1990 yılında gerçekleştirilen genel sayıma göre, Sibe nüfusu 33.049'u Doğu Türkistan'da olmak üzere 172.847 kişiden oluşuyor.

* Bu çalışmanın Türkçeleşmesini sağlayan Levent Akbars'a ve konuyla ilgili notlarımın bir makaleye dönüşmesini teşvik eden Özkul Çobanoğlu'na teşekkür ediyorum.

Çoğunluk Kuzeydoğu'da ve özellikle de Shenyang şehri ile Kaiyuan, Yixian, Beizhen, Xinming, Fengcheng ve Fuyu bölgelerinde yoğunlaşmaktadır.

Doğu Türkistan'daki en büyük Sibe topluluğu İli ırmağının güney kıyısında 1954'te kurulan Chabchal Sibe Özerk Bölgesindeki (察布查尔锡伯自治县) sekiz köyde yaşıyor. Ayrıca Yining (Kuldja), Urumçi şehirlerinde, Gongliu ve Huocheng bölgesinde ve Tacheng (Tarbagatai) belediyesinde de daha küçük topluluklar (Hoppe 1994) yaşamaktadır.

Kuzeydoğu Sibeleri su anda tümüyle Çinlileşmiş olmalarına rağmen, bölgesel yalıtılmışlık, Doğu Türkistan'ın çok etnisiteli yapısı ve kendi özgün tarihleri gibi çeşitli etkenler sayesinde Doğu Türkistan Sibeleri, özellikle de Chabchal Sibe Özerk Bölgesinde yaşayanlar, dil bilimciler, etnologlar ve mançuristler için özel bir ilgi alanı oluşturuyorlar (Stary 1991).

Sibe dili, bugün artık konuşulmayan Mançuca ile yakından ilişkili, tungus gurubundan altaik bir dildir. Hatta bu dil, Mançucanın bir devamı ve evrimi olarak da algılanabilir ve bazı bilim adamları Sibe'yi 'konuşulan Mançuca' ya da 'Sibe-Mançu dili' (Hoppe 1994) olarak adlandırırlar.

Sibe tarihi, 'Sibe' (锡伯) ifadesi ilk olarak 1593 yılındaki Mançu kaynaklarında ortaya çıkıyor. Bize Sibelerle ilgili bilgi sağlayan tek kaynak çalışmaları ortaya koymuş Çinli tarihçiler onları, MÖ XI. yüzyılda Batı Zhou Divanıyla uzun zamandır ilişki kurmuş olan Donghu (Stary 1985) göçebelerinin bir kolu olan eski Xianbi'lerle irtibatlandırıyor.¹

MÖ 91 yılında Hunların Çinli general Dou Xian tarafından yenilgiye uğratılmalarının ardından (Sabattini 1994:191) Xianbiler daha önceden Hunlar tarafından kontrol edilen bölgeye yayıldılar ve Kuzeydoğu bozkırlarında onlara hilafen egemen oldular. 158 ve 167 yılları arasında Tan Shihai önderliğinde kurulmuş güçlü bir kabile konfederasyonunu idare ettiler (Ma Yin 1989:173-77). Bu ittifakın çözümlenmesinden sonra Xianbi Yuwen, Murong ve 386'da Wei hanedanını kuran Tuoba gibi farklı kollara ayrıldı. Ussuri, Nun ve Songhua ya da Sunggari ırmakları arasındaki ana yurtlarında kalanlar hariç III ve IV yüzyıllarda Sarı Irmağın düzlüklerinde küçük

¹ Cesitli kaynaklarda "Xianbi" farklı biçimlerde yazılmıştır. Buradan Xibi (犀比), Xipi (犀毗), Xupi (胥毗), Shibi (师比), Xianpi (鲜卑), Sipi (私毗) ve Xibi(西卑) gibi farklı yapılar bulunabilir. "Chuci Dazhao"dan (楚辞大招) başlayarak "Xianbi" (鲜卑) formu ortaya çıkıyor. 鲜 karakterinin okunuşu o zamanlar muhtemelen 'xi' idi.

hakimiyetler kuran bütün kabileler, kuvvetli bir Çinlileştirme sürecine maruz kaldılar. Bu alanın uzmanları tarafından en yaygın kabul gören varsayıma göre, Wei (386-556), Sui (581-618), Tang (618-907) ve Song (960-1279) hanedanları zamanlarında ‘Shiwei’ (室韦) adıyla bilinen bu ilk grup, bugünün Sibe toplumunun atalarıydı.

Tartışılan diğer olasılıklar ise Tuoba-Xianbilerin bir kolu olan ‘Güney Shiwei’lerin soyu olmaları, ve yine özellikle Chabchal toplumun oluşturan Sibe’ler arasında yapılan bazı bedensel-antropolojik incelemeler ardından ortaya çıkan ve Sibe, Nüzhen, Moğol, Daguri ve Kuzey Çinliler arasında çok yakın etno-genetik ilişkiler olduğunu ortaya koyan üçüncü bir varsayımda da, gittikçe daha güçlü kanıtlar elde ediyor (Hoppe 1994).

Yuan hanedanı zamanında (1279-1368) Sibeler Kuzeyde Noumin Irmağı, Güneyde Liao Irmağı ve Batıda Hulunbuir Yaylası (İc Moğolistan) arasındaki, bugün yaklaşık olarak Heilongjiang eyaletinin Fuyu bölgesine karşılık gelen bir alanda yaşıyorlardı. Nurhaci Tungus kabilelerini büyük bir askeri konfederasyon halinde birleştirip – Qing hanedanının kuruluşuna zemin hazırlayan – büyük fetihlerine giriştiği sırada, 1593 yılında Yehe, Hada, Hoifa, Ula, Juseri, Neyen, Korcin, Guwalca ve Sibe adlı dokuz Moğol ve Tungus kabilesinin oluşturduğu kuvvetli bir ittifakla karşılaşmak zorunda kaldı. Ertesi yıl ittifak çözüldü ve Korcin beyi Minggan ve diğer yedi müttefiki teslim olurlarken (Barkmann 1999:21-23)², Sibeler daha önce emirleri altında oldukları Korcin Moğollarının denetimi altında kaldılar ve direnç göstermeye devam ettiler.

Bu durum, tarihçenin resmi versiyonuna göre, Korcin hanımına sunulan bir gösteri sırasında İmparator Kangxi (1662-1772) Korcin’in birliklerinin kendi dili olan Mançuca konuştuklarını fark ettiği 1692 yılına kadar sürdü. Hakim olan etnik gruptan olduklarını fark edince Sibeleri, Korcin hakimiyetinden çıkarıp onları Sekiz Sancak Sistemine dahil etti (Stary 1985; 1994).

Gerçekte Sibe toplumunun teslim olup sancak sistemine başarılı bir biçimde nasıl dahil oldukları hala bilinmiyor. Bazı bilim adamlarına göre, Sibeler hediyeler, eşler, yüksek aristokrat unvanlar ve daha da önemlisi askeri güç tehdidi gibi nedenlerle hiç bir direnç göstermeksizin Mançulara doğrudan tabi olmuşlardı. Bazı araştırmacılara göre ise, Sibeler Moğollara tabi olmuşlardı ve sonradan Moğolların Mançulara tabi olmalarıyla birlikte önce Moğol sancaklarına dahil edildiler. Diğerleri 1619’da Nurhaci

² Bu olay Mançu yıllıklarında ‘Moğol hanının ilk teslimi’ olarak kaydedilir.

tarafından yenilgiye uğratılıp köle (boo-i) yapıldılar³. 1692'de de Sibelerin kalan kısmı Sancak sistemine dahil edildi (Lee 1970:34-35).

Moğol ve Mançu-Tungus kabileleri zaten uzun zamandır askeri ortaklıklar ve evliliklere dayalı bir sürü bağlarla birbirleriyle irtibatlıydılar. Asla kalıcı olmayan bu türlü ittifak ve konfederasyonlar sürekli değişikliğe tabi oldukları için, tarihi olayların tam anlamıyla yeniden ortaya konması çok güçtür. Nurhaci'nin iktidara gelmesinden önceki göçebe Moğol ve Mançu toplumlarının aşırı parçalı yapısını değerlendirince, yukarıda açıklanan bütün varsayımların eşit derecede geçerli olması, ancak birlikte ele alındıklarında farklı kabilelerin Mançu dünyasına ve böylece de Mançu devletinin askeri, ekonomik ve toplumsal yapısının temeli olan Sekiz Sancak Sistemine (Mançu: jakün gūsa, Çin.: baqi 八旗) yavaşça sindirildikleri çeşitli yolların doğru bir resmini vermesi mümkün olabilir.

Bütün Mançu nüfusunun teşkilatlandırıldığı bu aşırı karmaşık sistem, askeri, toplumsal, ekonomik ve siyasi seviyede sayısız işlevler görüyordu.⁴ Bir taraftan, hem gücün İmparator'un elinde yoğunlaşmasını hem de toplumun siyasi ve toplumsal evrimini mümkün kılan, çok etnisiteli Qing devletinin kuruluş sürecinde çok önemli bir eleman görevi gördü. Diğer taraftan da, Qing devletinin devamlılığının dayandığı iki destek olan bir ulusal tümleşme ve etnik ayrıştırma aracı görevi gördü (Elliot 2001:345-361).

Sancakların temel birimi, doğuştan sancak başı olan tek bir savaşçı (Mançu: uksin yani zırhlı süvari) idi. Yapı ayrıca bütün hayatlarını sancak sistemi içinde geçiren askerlerin aile üyelerini de içeriyordu. Savaş zamanlarında sancaklar askeri hareket üsleri oluyor, barış zamanlarında da askerler at yetiştirme ve eğitimi, toprağın ekimi, tuz üretimi, avcılık ve kanal inşaatı gibi işleri idare ediyorlardı (Sabattini 1994:566-575).

³ “Boo-i” terimi (‘evinki’ anlamında) sıklıkla yüksek rütbeli devlet görevlileri olmalarına rağmen idari açıdan köle olarak kabul edilen kişileri kasteder. “Boo-i” ile efendisi arasındaki bağı zayıflatan Sancak Sistemine dahil olunca, “köle” olmanın gerçekten alt bir toplumsal sınıf olmayı gerektirmediği kendi toplumsal sınıflarını oluşturdu.

⁴ Kimlik olgusu ayrılmaz biçimde Sekiz Sancak Sistemiyle bağlantılıydı: Mançu kökenli insanlar sancakların sahibiydiler, ama Moğol ya da Çinli gibi farklı bir etnik gruptan olsa bile bütün sancak sahiplerinin Mançu sayılması nedeniyle tersi de doğrudu. 1950’de sancak sisteminden gelen bütün nüfus, gerçekte hangi etnik gruba ait olduklarına bakılmaksızın Mançu etnik azınlığı arasında sayıldı (Elliot 2001:133,348).

Muhtemelen bu Mançu kuruluşunun köklerinde, “niru” denilen küçük avcı gruplarının oluşturduğu ve “aba” denilen⁵, belirli bir bölgeyi tamamen kapsayan ve önceden tespit edilen bir planı izleyen av teşkilatının yapısı vardı. O zaman avın niru’su aynı şekilde niru olarak adlandırılan sancakların temel ve kalıcı askeri birimleri için bir master görevi gördü (Elliott 2001:56-63). Bir niru 300 kişiden oluşuyordu ve 25 niru bir sancağı gūsa oluşturuyordu. Sancaklar, en önemlisi Mançu Sancakları, Moğol Sancakları ve Çin Sancaklarının ayrımını tespit eden etnik değerlendirme olan çeşitli ilkeler uyarınca alt bölünmelere ayrılıyordu. Diğer alt bölünmeler arasında Nurhaci’nin kurduğu Eski Sancaklar (Mançu: fe gūsa) ve ölümünden sonra kurulan Yeni Sancakları (Mançu: ice gūsa) içeren ve yine başşehrin Sekiz Garnizon Sancağını içeren doğrudan imparatorun emrine bağlı olan Üç Üst Sancak (Mançu: dergi ilan gūsa, Çince: shang san qi 上三旗) ve Beş Ast Sancak (Mançu: fejergi sunja gūsa, Cince: xia wu qi 下五旗) vardı.

Sancak Sistemi, imparatorluğun sürekliliği için olası bir tehlike oluşturan yatay kabile ve coğrafya bağlarını zayıflatmak ve kırmak üzere her bir kişinin konumunun etnik grubu, tabiyet zamanı ve tavrı, doğum tarihi ve uzmanlığıyla tanımlandığı yeni bir dikey hiyerarşi oluşturmayı hedefliyordu.

Böylece Sibe nirulari Yeni Sancakların Üç Üst Sancağına dahil edildiler⁶ ve Cigar, Beduine ve Girin Ula’ya sevk edildiler. 1699 ve 1701 arasında başkent Pekin’e ve Çin’in fethinden önceki Mançu başkenti olan Mukden’e (bugünkü Shenyang) sevk edildiler. Bu sevkıyat, kuşaklar boyunca hayvan ve balık avlayarak yaşayan Sibe toplumunu tarıma dayalı bir hayat biçimine zorladı ve böylece de alışkanlıkları ve gelenekleri hakkında çok ciddi değişikliklere neden oldu.

Ama Sibe tarihinin en ciddi olayı 1764’te, Cungarya ve Doğu Türkistan’ın 1750’de fethiyle ancak Qing denetimine giren imparatorluğun batı uç bölgelerine sevk edilmeleriyle gerçekleşti.

Cungarya’nın ve bugünkü Xining eyaletinin başkenti olan ve Eski Kulca adından esinlenerek Yeni Kulca olarak da bilinen Huiyuan, yeni

⁵ Çince niulu 牛录

⁶ Gerçekte Sibe nirulari resmi sancak kayıtlarında ister Baqi Manzhou Shizu Tongpu 八旗滿洲氏族通譜, ister Baqi Tongzhi Chuji 八旗通志初集 olarak görünsünler, asla Sancak Sistemine tam bağlı olmaksızın sadece doğrudan imparatorun emrine tabi idiler. Modern zamanlarda Sibe etnik grubunun Mançu etnik azınlığından sayılmalarının muhtemel nedenlerinden biri de Qing hanedanı zamanındaki idari konumlarıdır. (Elliot 2001:85).

kurulan Xinjiang (Yeni Bölgeler) adı altında birleştirilen iki bölgenin idari merkezi oldu. İmparatorluğun burada uygulayabileceği denetim oldukça zayıftı ve Askeri Vali, Urumçi'deki bir genel askeri amir ve Yeni Kulca, Tarbagatai ve (ancak 1759'da fethedilebilen) Kaşgar'daki uç danışmanın emri altındaki garnizonların varlığıyla sınırlıydı (Fletcher 1989:35-106).

1755'de Cungarların gerçekleştirdiği ve ardından 1759'da daha önceleri Cungarların denetiminde olan Büyük ve Küçük Hojiyalardan birinin başlattıkları ve uzun yıllar süren savaş ve isyanların ardından, nüfus nerdeyse tüm alanlar boş kalacak biçimde azaldı. Durum sonuçta henüz yeni teşkilatlandırılmış birlikler için aşırı zor gelmeye başladı. Bu bölgeyi Rusya'ya kaptırmamak için Xinjiang'da konuşlandırılmış birliklerin kuvvetlendirilmesi gerekiyordu ve sonuçta Askeri Vali Mingshui İmparator Qianlong'dan açık bir biçimde Mançu ve özellikle de korkusuz askerler olarak bilinen Sibe birliklerinin Xinjiang'a sevk etmesini rica etti (Stary 1991:32-33).

1764'de toplam 4295 kişiden oluşan altı Sibe nirusu batıya sevk edildi. İlk grup ay takviminin dördüncü ayının 10. gününde (10.5.1764), ikinci grup on gün sonra Mukden'den ayrıldı. Gobi Çölü ve Altay Dağ Sırasını aşan güçlüklerle dolu on altı aylık bir seyahatin sonunda sekizinci ayın 24. günü (19.9.1765) her iki grup da Uharlık'a (bugünkü Suiding) ulaştılar.

Sibeler buraya ulaştıklarında nereye yerleşecekleri hala kararlaştırılmamıştı. Çok acilen kuvvetlendirilmesi gereken çok sayıda yer olduğundan ve sayısı 23.000i aşmayan silahlı kuvvetler de aşırı zayıf olduğu için Sibe birliklerinin varlığının en değerli olacağı yeri keskin bir biçimde seçmek gerekiyordu. İli Generali, Eyalet Meclisi ve Xinjiang'daki mevcut bütün kabilelerin yüksek asillerinin tümü, kuzeydoğudan "Solon birlikleri"⁷ ve batıdan Fulehun İktungga'da (bugünkü Bayantai) konuşlu Mançu birlikleri tarafından korunmasına rağmen güney tarafı iskansız ve dolayısıyla da korumasız olan "Gorokingge be bilure hoton'da (bugünkü Sinceng) yerleşmişlerdi. "Gorokingge be bilure hoton'un stratejik önemi ve bölgenin, birlikler için ana ikmal malzemesi olan tarım, sığır – ve at – yetiştirilmesi için uygun olması nedeniyle, altı Sibe grubunun (1767'de sayı sekize çıkarıldı) İli'nin güney kıyısındaki, bugün Chabchal Sibe Özerk Bölgesi olarak bilinen alana yerleştirilmesine karar verildi.

⁷ Sancak Sistemine dahil Tunguzik bir topluluk. Hakkında çok şey bilinmeyen dilleri muhtemelen güçlü Moğolca etkileri gösteren bir Mançu çeşidi idi (Radloff 1866:88-89, 205-264)..

Sibelerin askeri görevleri arasında şehrin savunmasının dışında Kaşgar, Tarbagatai, Yarkand, Yanggi Hisar, Ush, Turfan, Aksu, Kucha, Sairam ve Kotan'daki muhafaza birliklerinde (Mançu: karun, Chinese: kalun 卡倫) uzun süreli karakol yapmaları da gerekiyordu (Fletcher 1989).

Askeri gerçekler – aynı zamanda da batıya yaptıkları korkunç yolculuk, nüfusun toplumsal yapısının oluşturulması ve sınır bölgelerinin günlük gerçekleri – gibi durumlar, Sibelerin hayatlarının tüm açılarını ciddi biçimde etkiledi. Buradan, Sekiz Sancak Sistemindeki askeri hayatın Sibe toplumunun kültür, gelenek ve özellikle de bilinçlerinde bıraktığı derin izleri anlamak için, Sibe köylerinin bugüne kadar ‘birinci, üçüncü, dördüncü grubun... vb’ köyleri olarak tanımlandığını düşünmek (Stary 191:34-43) yeterli olacaktır.

Kaynakça

- BARKMANN, Udo B.(1999). *Geschichte der Mongolei*, Bonn.
- ELLIOTT, Marc C. (2001). *The Manchu Way, the Eight Banners and Ethnic Identity in Late Imperial China*, Stanford CA,.
- HOPPE, T. ve V. Zikmundova.(1994). “Die Xibe und der autonome Kreis Chabchal der Xibe in Xinjiang”, *China Aktuell*.
- FLETCHER, Joseph.(1989). “Ch’ing Inner Asia”, *Cambridge History of China*, Vol.10., Cambridge.
- LEE, Robert.(1970). *The Manchurian Frontier in Ch’ing History*, Cambridge/Mass.,
- RADLOFF, W. (1866). “Das Ili-Thal in Hoch-Asien und seine Bewohner”, *Petermanns geographische Mitteilungen*, n°3: 88-89 ve 250-264.
- MA YİN.(1989). *China’s Minority Nationalities*, Beijing.
- SABATTINI, Mario ve Santangelo, Paolo, Storia della.(1994). *Cina*, Roma.
- STARY, Giovanni.(1985). *Geschichte der Sibe-Mandschuren*, Wiesbaden.
- STARY, Giovanni.(1991). “II. Disretto Autonomo ‘Cabcal’ dei Sibe”, *Mondo Cinese*, no 75, Milano.